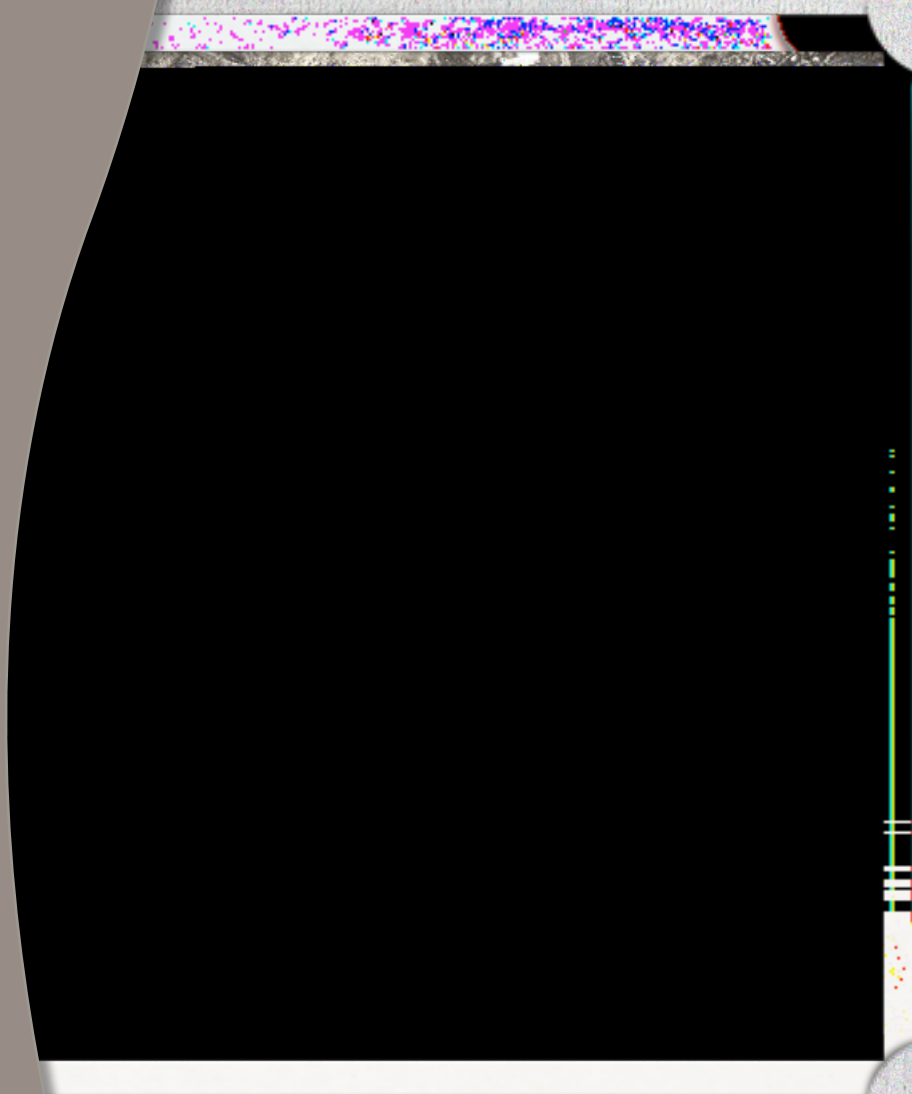

Nenad Perošević
Miloš Vukanović

“Ne znam čiji su avioni, ali su bombe naše.”

(Savezničko bombardiranje Jugoslavije
tokom Drugog svjetskog rata)

Ključno pitanje

Ko pije, a ko plaća?

ema

Tema radionice obuhvata period Savezničkog bombardiranja gradova Jugoslavije 1943–1944. Slično kao i u ostatku Evrope, ova tema je poprilično zanemarena u historijskim udžbenicima, čak iako je prouzrokovala na hiljade žrtvi i razaranje mnogih gradova. Bombardiranje se odigralo širom bivših jugoslovenskih republika i do današnjeg dana ostaje kontraverzna tema kako zbog razloga i stepena bombardiranja, tako i zbog toga ko je naredio bombardiranje.

Ciljevi

Cilj radionice je da približi učenicima temu razaranja i patnje civilnog stanovništva uzrokovanog masovnim zračnim bombardiranjem. Radionica je fokusirana na period Drugog svjetskog rata, preciznije na savezničko bombardiranje gradova Jugoslavije. Iako je bombardiranje od strane sila Osovina predstavljeno u radionici, glavni fokus je na aktivnostima Saveznika, upravo zbog stepena razaranja koji su one prouzrokovale. Kritički pristup ovoj temi će podstaći diskusiju u pogledu iskrenog prijateljstva i interesa u međunarodnim odnosima tokom ratnih perioda.

Ishodi

- Učenici će analizirati historijske izvore.
- Učenici će razviti svijest o užasima rata i životu pod bombama.
- Učenici će se upoznati s odnosom savremene politike prema historijskim događanjima.

Uputstva za predavača

Predavač počinje radionicu s pitanjima za zagrijavanje.

1. Koji se ciljevi bombardiraju i koja je razlika između vojnih i civilnih ciljeva?
2. Šta mislite koliko je bilo precizno bombardiranje tokom Drugog svjetskog rata?
3. S kojim skorim bombardiranjima ste upoznati?
4. Zna li je li vaš grad ikad bombardiran?

Predavač nastavlja s uvodom. Učenici čitaju uvodni tekst, izvor 1 i analiziraju mapu. Predavač učenicima postavlja pitanja s kraja uvoda.

Nakon što učenici odgovore na pitanja, predavač crta vremensku liniju i traži od učenika da na nju napišu najvažnije datume iz uvodnog teksta.

45
minuta

Korak 1

Predavač dijeli učenike u 4 grupe i svakoj grupi daje izvore iz određenih gradova: Leskovac, Podgorica, Beograd i Zadar.

Svaka grupa ima isti zadatak, da korištenjem teksta i fotografije naprave novinski izvještaj iz ugla različitog novinara:

- Grupa 1 (Leskovac) treba napisati novinski izvještaj iz ugla sovjetskog novinara,
- Grupa 2 (Podgorica) treba napisati novinski izvještaj iz ugla britanskog novinara,
- Grupa 3 (Beograd) treba napisati novinski izvještaj iz ugla njemačkog novinara i
- Grupa 4 (Zadar) treba napisati novinski izvještaj iz ugla jugoslavenskog (partizanskog) novinara.

Predstavnik svake grupe će pročitati svoj novinski izvještaj.

Nakon čitanja novinskih izvještaja predavač pita učenike da usporede i prodiskutiraju izvještaje drugih grupa.

Korak 2

Za kraj časa, predavač predstavi izvor broj 5 i fotografije dva spomenika. Traži od učenika da pogledaju materijal, odgovore na pitanja i kažu svoje mišljenje.

Uvod

Prvo bombardiranje Jugoslavije tokom Drugog svjetskog rata izvršila je avijacija fašističke Njemačke 6. aprila 1941. godine. Izvršenje zadatka je povjereno 3. vazdušnoj floti. Glavni cilj bombardiranja bio je Beograd, ali pored njega pogođeni su još i Novi Sad, Sarajevo, Niš, Mostar, Banja Luka, dok je italijanska avijacija gađala hrvatsko primorje, Podgoricu i druge gradove. Sama operacija bombardiranja Beograda imala je tajni naziv "Strašni sud".

I pored toga što su Jugoslavenska vlada i Vrhovna komanda Beograda, predviđajući rat, proglasile Beograd "Otvorenim gradom", 484 aviona su tokom 6. i 7. aprila intenzivno bombardirali grad.

U bombardiranju Beograda 1941. poginulo je 2.274 ljudi, porušeno 627 zgrada, a veoma ili djelimično oštećeno skoro 10.000, uključujući dio Starog dvora. Najznačajniji spomenik kulture uništen u bombardiranju je Narodna biblioteka s 300.000 knjiga, uključujući srednjovjekovne spise neprocjenjive vrijednosti. Prema njemačkim izvorima, starinski način podizanja kuća i loše organizirana protivpožarna i civilna zaštita doprinijeli su stradanju velikog broja ljudi.

Zapadni saveznici su pojačavali interes za jugoslavensko ratište usporedo s prenošenjem ratnih operacija prema jugu Evrope. Saveznička avijacija povremeno je djelovala na teritoriji okupirane Jugoslavije od aprila 1943. godine. Prvo veće bombardiranje izvršeno je 20. aprila 1943. godine napadom na Skoplje i Niš.

Intenzivnija dještva savezničke avijacije uslijedila su u drugoj polovini 1943. kada je priznata Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije. Formalno priznanje NOVJ na Teheranskoj konferenciji utjecalo je na razvijanje njenih vojnih veza sa Saveznicima u prvoj polovini 1944. godine. Odluka o pružanju pomoći Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima Jugoslavije istovremeno je značila uključenje ovih snaga u šire planove Saveznika u borbama protiv njemačkih trupa. Pojačani vazdušni napadi Saveznika bili su uslovljeni činjenicom da je Balkan za Nijemce u jesen 1943, a naročito od proljeća 1944, imao poseban značaj, zbog probijanja njemačkog fronta u Italiji u aprilu 1944. i operacije "Overlord" u junu 1944. Saveznici su nastojali bombardiranjem onemogućiti povlačenje njemačkih snaga iz Grčke, Albanije i Makedonije.

Prvi zahtjev u kome se od Saveznika traži da bombardiraju Beograd uputio je general Draža Mihailović predsjedniku Jugoslavenske vlade u emigraciji Slobodanu Jovanoviću (preko britanskog ambasadora kod Jugoslavenske vlade Rendela) 4. novembra 1942.

Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske Josip Broz Tito je u pismu od 17. maja 1943. (na početku Pete neprijateljske ofanzive) upućenom Glavnom štabu njegovih jedinica u Hrvatskoj obrazložio prihvatanje saradnje sa Saveznicima i u vezi s tim obavijestio ih o traženom bombardiranju Berana, Bijelog Polja, Pljevalja, Andrijevice, Mostara, Podgorice i Nikšića.

Mapa: Neki od gradova koje su Saveznici bombardirali tokom 1943. i 1944. godine
Mapu izradio Miloš Vukanović

Korak 1

Rad po grupama

Grupa 1. LESKOVAC

Izvor 1

Iznenadeeni građani Nikšića sklanjali su se u kuće i podrume nakon prvih naleta aviona. Međutim, mnogi su, da ne bi ostali zatrpani u ruševinama, ostajali na otvorenom prostoru. Na trgu kod česme pored kuće Katurića, Stevan Zlatni Vuković, gradski oriđinal, "spokojno" je gledao u nebo i nešto sam sa sobom razgovarao. U vezi s tim ostala je zapamćena istinita anegdota, da je na pitanje jednog od građana, koji se također nije htio skloniti u kuću: "Čiji su ono avioni?" sasvim ozbiljno odgovorio: "Ne znam čiji su avioni, ali su bombe naše."

Maksim Vujačić, Trg Slobode (1885-2007), Nikšić, 2007. str. 48-49

Izvor 2

Svjedočanstvo i fotografije bombardiranja Leskovca, Srbija

Bugari su bili napustili svoj logor u Gimnaziji, koja je bila preko puta našeg zatvora, a čuli smo da su napustili grad sasvim. Gimnazija je s parkom oko sebe izgledala pusto i stravično s praznim rovovima. Iz Zotovićeveog zatvora, koji je bio odmah pored našeg, nisu se čuli jauci. Sigurno je Zotović* sa svojim dželatima prisustvovao proslavi. Samo se ispred sokolane šetao jedan nedićevac**, valjda stražar. U sobi je vladala neka čudna tišina. Svako se zanio svojim mislima o sopstvenoj sudbini.

Iznenada, začu se daleki zvuk aviona. Osjetili smo da su to bombarderi. Danas je njihov dolazak bio bučniji.

Bilo je tačno dvanaest sati i petnaest minuta. Najednom se začuo stravičan zvuk bombardera u obrušavanju. Bilo nam je jasno: bombardirat će nas. Prvo sam začuo prodoran zvižduk, a zatim eksploziju. Jednu, dvije, deset, sto... Činilo mi se da se bombe obrušavaju pravo na zatvor, na mene. Gonjen iskonskim strahom od smrti, izletio sam iz sobe i prilijepio se za zemlju ispod jednog bagrema u sredini dvorišta. Dok je tutnjalo i grmilo, na mene je padao šut od razrušenih zgrada. Od dignute prašine ništa se nije vidjelo. Osjetih udarac. Poslije sam vidio da ništa nije bilo opasno. To me je udario jedan komad cigle od razrušenih zgrada.

Svuda oko mene čuo se vrisak i jauk. Međutim, tama od dignute prašine bila je tako gusta da se nije vidjelo ništa ni pokraj sebe. Usta su mi bila puna prašine i zemlje. Najzad prestade lomjava oko nas. Eksplozije su bile sve rjeđe i udaljenije od nas, dok se najzad sve ne utiša. Malo pomalo slegla se prašina, a zraci sunca probijali. U vazduhu se osjećalo na neku goretinu i kiselinu. Kad sam se najzad odlijepio od zemlje i pogledao oko sebe, umalo se nisam onesvijestio. Zatvorenici su izbezumljeno bježali izvan žica. Vrata, prozori, crijep na krovu zatvora, sve je to nestalo za tren oka. Ostale su samo zidine i sobe koje su beživotno zjapile. Nisam vidio nikoga da je poginuo. Znači, svi smo preživjeli bombardiranje. Zotićeov zatvor je bio srušen, a također i dio općine gdje je bila smještena policija. Prednji dio sokolane također je nestao. Na mjestu nekadašnjeg ulaza zjapila je ogromna ljevkaasta rupa. Nekoliko preživjelih nedićevaca, bježeći, psovali su i bacali oružje. Pogledah na istok: Gimnazije više nije bilo. Srvnjena je sa zemljom...

Pitanja:

1. Kada i zašto Saveznici otpočiju kampanju bombardiranja Jugoslavije?
2. Šta je građanin Nikšića htio reći u svom odgovoru?
3. Je li je zračno bombardiranje prakticirano samo tokom Drugog svjetskog rata?
4. Znete li još neke primjere zračnog bombardiranja?

Izvor 3

Svjedočanstvo i fotografije bombardiranja Podgorice, Crna Gora

Svjedočanstvo I

Prva grupa od 60 aviona najprije je prelijetala grad i iz repa su ispuštali bijeli dim, što do sada nismo vidjeli. Napravili su krug nad gradom opasavajući ga dimom, kao da su time htjeli označiti prostor koji treba bombardirati, što se ispostavilo da su upravo i uradili. Kad je prva grupa zatvorila krug, nastao je pakao na zemlji. Tek što je prva grupa aviona isporučila svoj smrtonosni tovar, naletjela je druga, a zatim i treća. Od siline udara zemlja je podrhtavala, grad se rušio, ljudska tijela su letjela u vazduh. Izgubio sam majku Milicu (39) i sestru Zorku (8). Stradala je naša kuća koja se nalazi u centru grada, preko puta "Beka". Još je mnogo zgrada razrušeno i mnogo porodica izginulo. Broj ranjenih, kao ni poginulih, nikad nije utvrđen. Događaji su se smjenjivali kao na filmskoj traci. Trebalo je sahraniti poginule i nastaviti život u uslovima postojeće okupacije i, sada, razorenog grada. Uvjerem sam da nije bilo porodice u centru grada koja nije imala nekog poginulog ili ranjenog člana.

Od ovog katastrofalnog bombardiranja najviše je stradao sam centar varoši: Balšića ulica, Novaka Miloševa, Nemanjina obala... Poslije bombardovanja nastao je strahovit metež. Preživjeli su žurili da što prije napuste grad. Ispod ruševina čuli su se jauci. Ulice su bile zatrpane i preorane, s brojnim rupčagama velike dubine. Dijelovi ljudskih tijela visili su po telegrafskim žicama. Pojedini objekti su gorjeli. Dim je štipao oči. Oblaci prašine. Riječju – pakao.

Svjedočanstvo II

Noćno bombardiranje zateklo me u gradu, u kući gdje smo inače stanovali. Vlasnica kuće, naša rođica, bila je samohrana, pa sam je svakodnevno obilazio i donosio, koliko se imalo, hrane. Ostao sam te noći da spavam kod kuće. Najedanput, začulo se zujanje aviona, snažna eksplozija koja je osvijetlila grad. Svjetlost se dugo zadržala i bila je takvog intenziteta da se mogla čak i igla pronaći. Sve je to sablasno izgledalo iznad porušenog grada. Noć je pretvorena u dan. Nakon što su saveznički avioni istresli svoj smrtonosni tovar, nastala je tišina. Pričalo se da je te noći bilo dosta poginulih, upravo onih građana koji su se u to vrijeme vraćali svojim domovima. Sutradan sam poranio i pošao svojim u Zagorič. Prolazeći pored vojnog stana, u ograđenom prostoru vidio sam nekoliko padobrana. Kad sam se primaknuo, uvidio sam da se u njima nalaze, zarivene u zemlju, nekakve metalne naprave. Kad sam svojim pričao

šta sam vidio, starije komšije rekoše da su to padobranci od raketa kojima je grad bio osvijetljen.

Puno puta kasnije razmišljao sam zašto je naš grad tako drastično bombardiran. Prema onome što se dogodilo u Podgorici, stiče se utisak da strategijski objekti nisu ni bili njihovi cilj. Jer, kako objasniti činjenicu da nijedan most, osim Knjeginjinog, nije srušen, kao ni jedan objekat vojnog stana!?

Prof. Dr Branislav Kovačević, Savezničko bombardovanje Crne Gore, Podgorica 2003.

Korak 1

rad po grupama

Grupa 3. BEOGRAD

Izvor 4

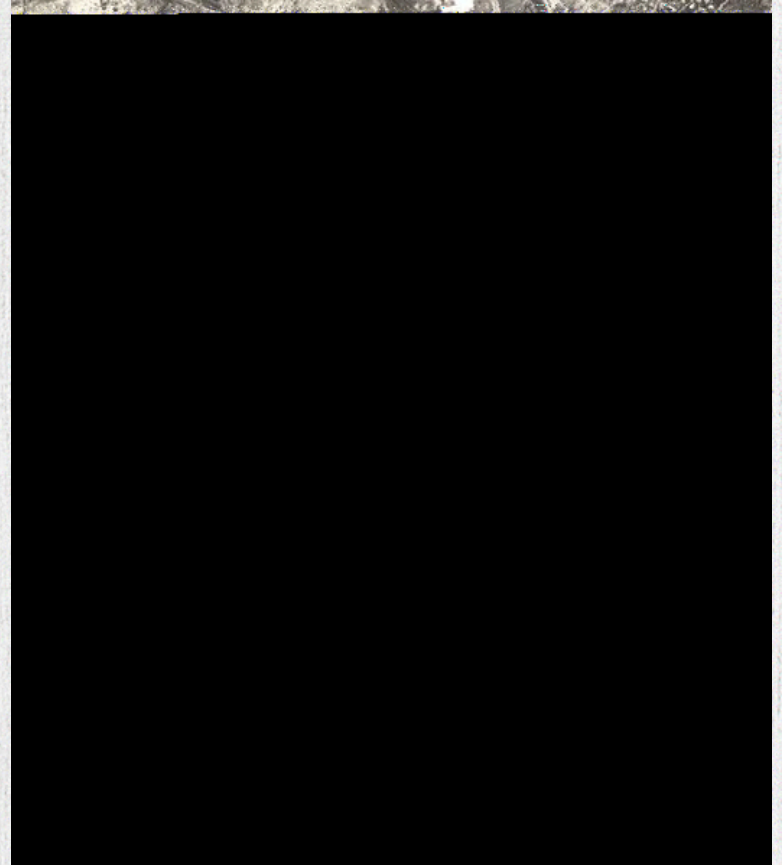
Svjedočanstvo i fotografije bombardiranja Beograda, Srbija

Rezultati bombardiranja Beograda od zapadnih Saveznika 16. i 17. aprila (1944) je takav da je stanovništvo Beograda podnijelo ogromne žrtve. Od vojnih objekata jedino su pogođeni Željeznička stanica s prostorijama, Tvornica vojnog pribora i kuća u kojoj je Gestapo bio smješten na Dorćolu. Bombe su bacane po svim krajevima grada, čak su pogođene bolnica i sanatoriji. Vojna bolnica, u kojoj su se nalazili naši zarobljenici povratnici radi liječenja, bila je pogođena. Dalje, srušene su sljedeće ustanove: Klinika za unutrašnje bolesti, Dečja klinika, Državna bolnica, Opštinsko porodilište, Zavod za izbeglu decu i mnogobrojne privatne zgrade.

Sljedeća mjesta u Beogradu najteže su stradala: blizina Tehničkog fakulteta, Studentski dom i Slavija. Zatim Terazije, Nemanjina ulica, Miloša Velikog, Ulica kraljice Natalije i Sarajevska ulica. Također su nastradali blizina Pozorišta, Zeleni Venac i Nova pijaca. Na ulicama leševi žrtava svuda su prisutni. Oni koji su preživjeli ovo, razbjegli su se na sve strane. Čitave ulice bile su u plamenu. Prva pomoć odmah je prestala funkcionirati. I još uvijek se leševi nalaze na ulicama. Posljedice ovog bombardiranja daleko su veće od onog 6. aprila 1941. Beograd koji je dao 27. mart. nije zaslužio ovo.

General D. Mihailović, 21. 4. 1944.

Prof. dr Branislav Kovačević, Savezničko bombardovanje Crne Gore 1943-1944, GRAĐA, Podgorica 2003.

Bombing of Belgrade; *Military Encyclopedia of Yugoslavia*; 1958 edition

Korak 1

rad po grupama

Grupa 4. ZADAR

Izvor 5

Svjedočanstvo i fotografije bombardiranja Zadra, Hrvatska

Lijevo: Piazza Marina
Desno: Licej Svetog Dimitrija

Prvi veći zračni napad savezničkih snaga na Zadar izveden je navečer 2. novembra/studenog 1943. godine, kada je među ostalim objektima razoren dom za nezbrinutu djecu, a slijedili su veliki napadi 28. novembra/studenog (preko 200 žrtava) te 16. i 30. decembra/prosinca iste godine. Prve je napade obilježio veliki broj civilnih žrtava, ali je grad, iako oštećen, još uvijek funkcionirao. Naročito je teško bilo bombardiranje 16. decembra/prosinca, kada su pogođena skloništa na Cereriji (današnja Voštanica) i u samom centru grada. Pritom je poginulo oko 150-200 ljudi. U udaru je sudjelovalo 50 američkih bombardera "Mitchell" (B-25) koji su bacili 90 tona bombi.

Napadi koji su potpuno razorili Zadar uslijedili su od januara/siječnja do marta/ožujka 1944. godine. Međutim, u njima je broj žrtava bio mnogo manji jer se stanovništvo koje je ostalo bez domova i sredstava za život razbježalo po manje oštećenim predgrađima te po zadarskim otocima. Procjenjuje se da je u proljeće 1944. godine u Zadru, zajedno s predgrađima, bilo manje od 4.000 civila. Iako su onespособljeni svi industrijski pogoni i pristaništa te su Nijemci bili prisiljeni uspostaviti pomoćne luke, bombardiranja su se nastavila tokom čitave 1944. godine.

Do ljeta središte Zadra praktično više nije postojalo: većina kuća je posve razorena, a njihove ruševine su zatrpale ulice. Grad je potpuno opustio. Od juna/lipnja do oktobra/listopada nisu zabilježeni veći napadi, da bi novi udari uslijedili sredinom oktobra/listopada 1944. godine, prilikom povlačenja njemačke vojske. Najjača bombardiranja su bila 25. i 30. oktobra/listopada. Posljednje savezničko bombardiranje izvedeno je 31. oktobra/listopada 1944. godine, na sam dan ulaska partizana u Zadar. Zadar je konačno oslobođen 1. novembra/studenog 1944. godine. Pretpostavka je da je do posljednjeg bombardiranja došlo zabunom zbog loših komunikacija. Pritom je nekoliko partizana i poginulo.

Osim razaranja, za koje odgovornost snose saveznički bombarderi i nijemci koji su u povlačenju minirali Novu rivu, ostao je sporan i ukupan broj žrtava bombardiranja. Tačni podaci se vjerovatno neće nikada utvrditi, jer je u ratnom Zadru bio veliki protok stanovništva – lokalno stanovništvo je odlazilo, dolazili su Italijani iz drugih dalmatinskih gradova, a neutvrđen je i broj pripadnika vojske. Najrealnija je brojka oko 1.000 poginulih, jer je većina stanovništva izbjegla nakon prvih napada u jesen i zimu 1943. godine. No i taj broj predstavlja najveće žrtve koje je neki grad u Hrvatskoj pretrpio od savezničkih bombardiranja.

Preuzeto iz dokumentarnog filma "Ognovi sa neba", peta epizoda
<http://www.youtube.com/watch?v=HC9OWbFLMSs> 27 Ma 2013.

Korak 2

rad po grupama

Izvor 6

Dva spomenika u Podgorici

Na lijevoj strani prikazan je spomenik, nazvan Crna bomba, koji je podignut u čast više od 2.000 građana Podgorice koji su poginuli u Savezničkom bombardiranju tokom Drugog svjetskog rata. Spomenik je podignut 1993. godine.

Dolje je prikazan spomenik nazvan Bijela ptica, koji je podignut u čast dvojici savezničkih pilota. Ove pilote oborila je njemačka protivzračna odbrana, na nebu Crne Gore, tokom akcija savezničkog bombardiranja jugoslavenskih gradova u Drugom svjetskom ratu. Spomenik je podignut 2012. godine.

<http://portalanalitika.me/drustvo/tema/69476-bijela-ptica-i-crna-bomba.html>
(25.05.2013)

Pitanja:

1. Koji su razlozi za podizanje ovih spomenika?
2. Koje su sličnosti i razlike između ova dva spomenika?